

AİLE YILMAZLIĞI: BİR ENGELE RAĞMEN BİRLİKTE GÜÇLENEN AİLE*

Prof. Dr. Yaşar ÖZBAY** / Arş. Gör. Didem AYDOĞAN***

Özet

Bu çalışmada, engelli çocuğa sahip olan ailelerde, aile yılmazlığının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, nitel bir çalışma olup, çalışma 6 çift olmak üzere 12 anne-baba ile görüşme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya ilişkin veriler Walsh (1998) *Aile Yılmazlık Modeli* ve araştırmacılar tarafından geliştirilen *Özgünlük Sistemi Modeli* temel alınarak yapılandırılan "Aile Yılmazlık Görüşme Formu" aracılığıyla toplanmıştır. Veriler, içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Bulgulara göre, ailelerin yılmazlıklarına katkı sağlayan en önemli etkenlerin sosyal destek, maneviyat, sahip oldukları pozitif bakış açısı, aile içerisindeki birbirlerine bağlılıkları, esnek olmaları ve özgünlük / ilişkisel özgünlük olduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: *Aile Yılmazlığı, Pozitif Aile Gelişimi, Engelli Bir Çocuğa Sahip Olma*

FAMILY RESILIENCE: GROWING AGAINST ALL THE ODDS OF EXCEPTIONALITY

Abstract

In this study, it is aimed to investigate the family resilience in families with an exceptional child. This study is qualitative in nature and it is conducted on 6 married couples with parental interviewing method. Qualitative data were collected with the Family Resilience Interviewing Form based on Walsh's (1998) Family Resilience Model and Authenticity System Model developed by the authors. Qualitative data were analyzed with content analysis. Major findings of the study appears to be that the most significant contributors of family resilience are social support, spirituality, maintaining positive view, intrafamily connectedness, flexibility and relational authenticity.

Keywords: Family Resilience, Positive Family Growth, Having a Child With Dissabilities

* Bu makale bir önceki sayımızda hatalı olarak basıldığı için bu sayıda tekrar yayımlıyoruz. Çalışmanın yazarlarından özür dileriz.

** Gazi Üniversitesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bölümü,

*** Gazi Üniversitesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bölümü,

1. GİRİŞ

Yılmazlık, yetişkinlerin zor ya da beklenmeyen yaşam olaylarıyla başa çıkma yollarını açıklamak için kullanılmaktadır. Yılmazlık çalışmalarının başlangıcı 1954 yılında Werner ve Smiths'in (1989) Kauia'daki zorluk ya da risklerle karşı karşıya kalan çocukların başarılı bir şekilde bu durumun üstesinden gelmelerine odaklanan boylamsal çalışmalarına dayanmaktadır. Yılmazlığa ilişkin yapılan ilk çalışmalar daha çok çeşitli stres durumlarına uyum sağlayanlar için gerekli olan bireysel özellikleri tanımlamaya çalışmışlardır. Bunun yanında son zamanlarda yapılan çalışmalar yılmazlıkta sadece bireysel süreçlerin değil aynı zamanda belirli sosyo-kültürel bağlamında ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir (McCubbin, Thompson, Thompson ve Futrell, 1999). Bu açıdan bakıldığında yılmazlık içsel ve dışsal kaynakları başarılı bir şekilde kullanmayı kapsamaktadır.

Yılmazlık sadece bireysel bir olgu olmayıp, aile ve toplumsal bağlamda da yılmazlık süreci yaşanmaktadır. Aile araştırmacıları, olumsuzluklarla/ zorluklarla (adversity) karşı karşıya kalan ailelerden bazılarının bununla iyi bir şekilde başa çıkabildiklerini ve daha da güçlendikleriyle ilgilenmişlerdir (McCubbin ve McCubbin, 1988; Patterson, 2002; Walsh, 1996). Sağlıklı bir aile; bir bütün olarak ailenin optimal (en üst düzeyde) gelişim, fonksiyon ve iyi oluş için etkileşimsel özellikler sergilemesi olarak tanımlanır (Black ve Lobo, 2008). Pozitif psikoloji insanların yaşadıkları olumsuzluklara odaklanma yerine bu olumsuzluklara rağmen sağlıklı bir şekilde başa çıkmalarına ve gelişimlerini sürdürmelerine odaklanmaktadır. Bir kriz durumu içerisinde ailenin iyi bir şekilde işlevsel olmasını sağlayan faktörler ve aile yılmazlık kavramı, pozitif psikoloji kapsamında ele alınan konulardan biridir (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Aile yılmazlık kavramı; bireysel yılmazlık kavramının ötesinde işlevsel bir birlik olarak aile içerisinde "ilişkisel yılmazlığa" odaklanarak, aile sistemine ilişkin değerlendirme ve müdahale ile ilgili bir kavram olarak ele alınmıştır (Walsh, 1996).

Aile içerisinde emeklilik, boşanma, yeniden evlenme, ani iş kaybı ve aile üyelerinin beklenmeyen ölümü ya da sürekli yaşanan göç normal yaşam döngüsü içerisinde karşılaşılabilecek risklerdir (Walsh, 1996). Risk, patoloji ya da uyumsuzluğa doğrudan neden olan bir değişken olarak tanımlanmaktadır (Rutter, 1987). Aile içerisinde bedensel/zihinsel engeli olan bir bireyin varlığı, aile için bir risktir. Pek çok çalışma içerisinde engelli çocuğa sahip olan ailelerin ya da kronik rahatsızlığı olan çocukların bulunduğu ailelerin yılmazlıkları incelenmiştir (Bayat, 2000; Kerry-Jan Van Der Walt, 2006; Klerk ve Greeff, 2011; Lee, Lee, Kim, Park, Song& Park, 2004; Plumb, 2011). Bu risk durumuyla karşı karşıya kalan ailelerden bazıları bu durumla sağlıklı bir şekilde başa çıkıp, pozitif atmosferi aile içerisinde koruyabiliyorken; bazı aileler için tam tersi bir durum olmaktadır. Aile yılmazlığı (family resilience), yaşamın zorluklarına

ve risklerine karşı başarılı bir şekilde uyum ve sağlıklı aile işleyişini sürdürme ya da geliştirmede aile sisteminin gücü olarak değerlendirilir (Patterson, 2002).

McCubbin, McCubbin ve Thompson (1993), bir kriz durumuyla karşı karşıya kalan ailelerin bu durumun yönetimi için paylaşılan inançlar, standartlar, öncelikler ve beklentileri içeren bir aile şemasına sahip olduğunu belirtmişlerdir. Bu aile şeması ailenin bu kriz durumunu değerlendirmesini sağlamaktadır.

Aile yılmazlık kavramı aynı zamanda stres, başa çıkma ve uyum ile ilgili kuramlarla da şekillendirilmiştir (Walsh, 1996). Figley (1989), 11 işlevsel aile başa çıkma özelliği tanımlamıştır: (1) stresörün açık bir şekilde kabulü, (2) probleme aile merkezli odaklanma, (3) problemi çözmeye çözüm odaklı yaklaşım, (4) yüksek tolerans, (5) sevgi ve bağlılığın açık ve net bir şekilde ifade edilmesi, (6) açık ve etkili iletişim, (7) yüksek aile bağlılığı, (8) esnek aile rolleri, (9) etkili kaynakların kullanımı, (10) şiddetin olmayışı, ve (11) çok nadir madde kullanımı. McCubbin, Thompson ve McCubbin'inin (1996) Stres, Uyum ve Uyarılma Yılmazlık Modeli aile yılmazlığını açıklayıcı bir modeldir. Bu model içerisinde geçen temel varsayım; stres, bir bütün olarak aile birliğinin gelişimini teşvik eden ailenin yeteneklerini geliştiren yaşamın doğal bir parçasıdır. Aileler bu kriz dönemi içerisinde kendi yaşamlarını yeniden düzenlemeye çalışırlar. Yaşam döngüsü içerisindeki her bir dönemde ailenin normatif geçişleri ve stresli yaşam olaylarına uyumda yetenekleri dört faktör tarafından etkilenmektedir (McCubbin ve McCubbin, 1988). Bunlar; (1) Aile üyelerinin kişisel yılmazlık kaynakları (örneğin pozitif benlik saygısı ve benlik yılmazlığı gibi), (2) Aile inanç sistemi, ailenin kültürel mirası, zorluğa verdikleri anlam, (3) Aile, arkadaşlardan ve daha büyük gruplardan/ toplumdaki sosyal destek, ve (4) Ailenin başa çıkma stratejileri, problem çözme teknikleri ve aile bütünlüğünü devam ettirmesidir.

Walsh (1998) aile yılmazlığının, ailenin başa çıkma ve fonksiyonel bir birlik olarak ailede uyum sürecini ifade ettiğini belirtmiştir. Walsh (1998, 2002, 2006), aile yılmazlığının aile inanç sistemleri, yönetim şekilleri ve iletişim süreçleri olmak üzere üç boyutu kapsamaktadır. Aile inanç sistemleri alanı içerisinde; (a) İyileşme, acı, krizi değerlendirme, bağlılık hissi, birleştirici değerler için kullanılan olumsuzluğa anlam verme, (b) Azim, cesaret, iyimserlik, güce odaklanan pozitif bakış açısı, (c) Genişletilmiş değerlendirme, cinsellik, inanç, dinsel törenler ve dönüşümü içeren üstünlük ve maneviyat yer almaktadır. Yönetim şekillerinde; (a) Kararlılığı dengeleyecek değişim yeteneği olan esneklik, (b) Yakınlık, güçlü liderlik, bireylerin ihtiyaçlarına karşılıklı saygı göstermek için kullanılan bağlanmışlık, (c) Finansal güvenlik, iletişim ağları ve çeşitli sosyal desteği içeren sosyal ve ekonomik kaynaklar. İletişim Süreçleri; (a) Belirsiz durumları açıklama, uygun mesaj ve açıklık, (b) Duygu, karşılıklı empati ve espriyi içeren açık duygusal ifade, (c) Yapıcı problem çözme, karar almaya katılma, yaratıcı beyin fırtınasını içeren işbirlikçi problem çözme.

McCubbin ve McCubbin (1993), kriz ve zorluklar karşısında etkili olan koruyucu ve iyileştirici faktörler tanımlamışlardır. Aile yapısı, ritüelleri ve uygulamaları farklı olmasına rağmen, yılmaz aileleri tanımlayan kültürel ve etnik gruplar arasında yaygın faktörler görünmektedir (Patterson, 2002). McCubbin ve McCubbin (1988) aile içerisinde koruyucu faktörleri uzlaşma, önemli günlerdeki kutlamalar, açık iletişim, ekonomik durum, dayanıklılık, aile üyelerinin fiziksel ve psikolojik sağlığı, aile üyelerinin boş zaman faaliyetleri, aile üyelerinin kişilik özellikleri, destekleyici iletişim ağı, ailenin gelenekleri ve alışkanlıkları olarak belirlemişlerdir. Aile koruyucu faktörlerinden biri de aile içerisinde birlikte paylaşılan/yapılan aktivitelerdir. Hutchinson, Afifi ve Krause (2007) yaptıkları araştırmada paylaşılan aile aktiviteleri boşanma sonrası strese başa çıkmada ve pozitif duyguların oluşmasında etkili olduğunu bulmuşlardır.

Walsh'ın (1996) aile yılmazlığını kavramsallaştırması, sistematik ve ilişkisel olup, ekolojik ve gelişimsel bağlamda etkileşimsel süreçleri de içerir. Bu çalışma içerisinde Walsh (1998) tarafından önerilen Aile Yılmazlık Modeli temel alınarak görüşme formu hazırlanmıştır. Ancak, Aile Yılmazlık Modeline katkı sağlayacağı düşünülen *Özgün Olma* ve *İlişkisel Özgünlük* kavramlarından oluşan *Özgünlük Sistemleri* de modele ek olarak sunulmuştur. Özgünlük kişinin günlük yaşamında kendi gerçek ya da öz benliğine göre sürdürebilmesi olarak tanımlanmıştır (Kernis ve Goldman, 2006). Özgünlüğün *ilişkisel* süreci ise kişinin yakın ilişkileri içerisinde açıklığı, samimiyeti, dürüstlüğü, sadakat/gerçekliği (truthfulness) için çaba göstermesi ve değer vermesini içerir (Goldman ve Kernis, 2002; Kernis ve Goldman, 2006). İlişki içerisinde özgünlük, dürüstlük, kişinin tam olarak kendini açmasıdır (Lopez ve Rice, 2006). Kernis ve Goldman (2006), yüksek düzeyde özgünlüğe sahip olan bireylerin daha uyumlu başa çıkma stratejileri kullandıklarını ve düşük düzeyde özgünlüğe sahip olan bireylere göre daha az savunmacı olduklarını bulmuşlardır. Dolayısıyla, özgünlüğe ilişkin teoriler ve araştırma bulguları dikkate alındığında, aile yılmazlık sürecinde özgünlük aile üyelerinin sahip olduğu içsel koruyucu faktörler içerisinde yer almaktadır. Aile içerisinde üyelerin sahip oldukları özgünlükleri ve ilişkileri içerisinde özgün olmaları, kendilerini açık bir şekilde ifade etmelerinde, içinde buldukları durumu kabullenip daha sağlıklı bir şekilde başa çıkacakları düşünülmektedir.

Yukarıda belirtilen tüm kuramsal ve ampirik değerlendirmeler ışığında aile yılmazlığına ilişkin teoriler ve araştırmalar, kriz durumunda ya da bir risk durumuyla karşı karşıya kalan aileleri bir arada tutan ve tüm bunlara rağmen birlikte yol alabilen ailelerin özelliklerine ilişkin geniş açıklamalar sunmaktadır. Her aile kendine özgüdür ve her ailenin başa çıkma kaynakları, gelişim gösterme süreci farklıdır. Özellikle de risk durumuyla karşı karşıya kalan aileler içerisinde bu durum daha da farklılaşmaktadır. Bu çalışma kapsamında engelli çocuğa sahip olan ailelerin yılmazlık

kaynaklarının araştırılması amaçlanmıştır. Engelli çocuğa sahip olan ailelerin yılmazlık kaynaklarının araştırılması, bu ailelere sunulacak olan aile danışmanlığı uygulamaları açısından önemlidir. Ayrıca, spesifik bir grup üzerinde çalışılmasına rağmen Türk kültürü içerisinde aile yılmazlık kaynaklarının anlaşılabilmesi açısından da bu araştırmanın önemli olduğu görülmektedir.

2. YÖNTEM

Araştırma nitel bir çalışma olarak desenlenmiştir. Nitel bir çalışma olarak desenlenmesinin nedeni, aile yılmazlığını derinlemesine ele almak ihtiyacından dolayıdır. Yılmaz ve Şimşek'in (2006) belirttiği gibi, nitel araştırma olguyu ilgili bireylerin bakış açılarından görebilmeyi ve bu bakış açılarını oluşturan sosyal yapıyı ve süreçleri ortaya koymaya olanak vermektedir. Alan literatürü incelendiğinde, Türkiye'de aile araştırmalarında nitel yöntemlerin kullanımının yok denecek kadar az olduğu görülmüştür. O yüzden bu çalışmada nitel bir çalışma desenlenmesiyle, aile danışmanlığı kapsamında yapılacak araştırmalar için bir yenilik getirmesi beklenmektedir. Ayrıca, yılmazlık kaynaklarının görüşme yöntemiyle ele alınmasının söz konusu kavrama ilişkin daha derinlemesine bilgiler elde edilmesi açısından da önemlidir. McCubbin ve arkadaşları (1999) nitel çalışmanın yılmazlık sürecini anlamak için en uygun yöntem olduğunu belirtmişlerdir. Böylelikle, aile danışmanlığı alanı içerisinde bu çalışma ailelerin zor koşullar altında başa çıkmada sahip olduğu pozitif kaynakların derinlemesine belirlenmesi aynı zamanda araştırma yöntemleri açısından yenilik getirmesi açısından önemlidir.

Araştırmada veriler nitel araştırma yöntemi içerisinde sık kullanılan görüşme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Görüşmeler, bireysel görüşmeler ve odak grup görüşmeleriyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada bireysel görüşmelerin yanında odak grup görüşmesi yapılma nedeni, odak grup görüşmesi farklı insanlardan eş zamanlı olarak veri toplamaya olanak sağlamasıdır. Bu şekilde grup dinamiğinden grup etkileşimiyle bireysel görüşmelerden farklı olarak yeni verilerde sağlanmıştır.

2.1. Araştırma Grubu

Araştırma grubunda yer alan ailelere, Ankara'da Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezin'den izin alınarak ulaşılmıştır. Araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen aileler dahil edilmiştir. Araştırma grubunda toplam 12 kişi, 6 çift bulunmaktadır. Araştırmaya katılan anne-babaların yaş ortalamaları 38.83 (Ss=9.74). Ortalama olarak evlilik süreleri 10 (Ss= 6.96) yıldır. Anne-babalardan 7'si lise mezunu, 2'si üniversite mezunu ve 3'ü ise yüksekokul mezunudur. Araştırma

grubunda yer alan annelerden biri hariç, diğer anneler çalışmamaktadır. Babaların ise düzenli olarak kazanç elde ettikleri bir işleri vardır. Ailelerin %58.3'ü aileye giren kazançların aile geçimi için yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Araştırma grubunda yer alan ailelerden 2'si otizm, 1 aile epilepsi, 2 aile serabral palsi ve bir ailede görme engelli çocuğa sahiptir. Ayrıca ailelerden ikisi ikiz çocuğa sahiptir fakat diğer bir kardeşte herhangi bir engel türü yoktur. Ayrıca araştırma grubunda yer alan aileler, bu zamana kadar profesyonel bir psikolojik yardım almamışlardır

2.2. Veri Toplama Araçları :

Aile Yılmazlık Görüşme Formu: Araştırmacılar tarafından, engelli çocuğa sahip olan ailelerin yılmazlık kaynaklarını ortaya koymak amacıyla geliştirilmiştir. Yarıyapılandırılmış bir görüşme formudur. Aile Yılmazlık Görüşme Formunun geliştirilme sürecinde aşağıdaki işlem basamakları gerçekleştirilmiştir.

(1) İlgili literatür incelemesi sonrasında Walsh (1996) tarafından geliştirilen aile yılmazlık yaklaşımındaki aile inanç sistemleri, yönetim şekilleri ve iletişim süreçleri bileşenlerini temel alan açık-uçlu sorular hazırlanmıştır. Ayrıca Walsh (1996)'ın önerdiği aile yılmazlık yaklaşımına ek olarak, ilgili literatür temel alınarak araştırmacılar tarafından özgünlük/ilişkisel özgünlüğü de içeren açık-uçlu sorular eklenmiştir.

(2) Hazırlanan taslak görüşme formundaki sorular, Psikolojik Danışma ve Rehberlik alanında aile ve yılmazlıkla ilgili araştırmaları bulunan üç alan uzmanı tarafından içerik açısından uygunluğu ele alınmıştır.

(3) Uzman görüşlerinden sonra soru ifadelerinin görüşme formatına uygun olup olmadığını değerlendirmek üzere nitel araştırma konusunda uzman iki kişiden hazırlanan formun nitel araştırmada kullanılabilirliği açısından ele alınmıştır.

(4) Görüşme formuna ilişkin görüşlerden sonra, ailelerin görüşme öncesinde cevaplamaları için "Aile Bilgi Formu" eklendikten sonra 9 sorudan oluşan "Aile Yılmazlık Görüşme Formu"nun son hali verilmiştir.

2.3. İşlem Yolu

Araştırmada görüşmeler ikinci araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler odak grup görüşmeleri ve bireysel görüşmeler şeklinde yapılmıştır. Görüşmelere başlanılmadan önce, araştırma etiği kapsamında ailelerden görüşme sonuçlarının araştırma için kullanılacağına dair izin alınmıştır. Görüşme esnasında elde edilen cevapların kaydedilmesinde, ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Odak grup görüşmeleri

ortalama olarak bir saat, bireysel görüşmeler ise 30 dk sürmüştür. Odak grup görüşmeleri iki kez, dörder kişilik oluşan bir grup üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmadan elde edilen görüşme kayıtlarının analizi için içerik analizi yapılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmada, görüşmeler yoluyla elde edilen verilerin analiz süreci üç aşamada gerçekleştirilmiştir:

- İlk olarak bireysel ve odak grup görüşmelerinden elde edilen görüşme kayıtlarının ikinci araştırmacı tarafından transkripleri bilgisayar ortamında çıkarılmıştır ve 12 anne-babaya ait yaklaşık 40 sayfalık bir veri seti elde edilmiştir.

- İkinci olarak, Walsh (1996) Aile Yılmazlık Modeli ve araştırmacılar tarafından eklenen Özgünlük Sistemi içerisinde bulunan kategorilere göre transkripler içerisinde içerik analizi yapılmıştır. Bireysel ve odak grup görüşmeleri birlikte analiz edilmiştir. O yüzden görüşmeden elde edilen veriler ayrı bir şekilde tekrardan kodlanıp, kategori yapılmamıştır, çünkü görüşme formu geliştirme süreci belirli model ve bu model içerisinde geçen kategoriler temel alınarak geliştirilmiştir. Temalar ve kategorilere göre Microsoft Excell programı yardımı ile içerik analizi yapılmıştır. Her bir tema ve kategorilerinin frekansları çıkarılmıştır.

- Son olarak NVIVO programı kullanılarak elde edilen modele ilişkin, ailelerin yılmazlık kaynaklarında içsel ve dışsal koruyucu faktörler ve frekanslarıyla birlikte verilmiştir.

- Nitel araştırmada güvenilirlikte, ortamda meydana gelen her şeyi veri olarak kaydetmek önemlidir. Bu nedenle görüşme esnasında ses kayıt cihazı ile detaylı kaydın alınması güvenilirliği sağlama yollarından biri olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda, araştırma sürecinin detaylı olarak tanımlanması ve kaydedilen verilerin analiz sürecinde birden fazla uzmanın görüşleri alınarak, güvenilirlik sağlanmaya gidilmiştir. Bu aşamada belirli kategorilere yapılan içerik analizi için uzman görüşleri alınmıştır.

Görüşme yoluyla elde edilen veriler, 4 kategori ve 11 alt kategori içerisinde tanımlanmıştır. Tablo 1'de kategoriler ve alt kategoriler verilmiştir.

Aile içerisinde birlikte yapılan aile aktiviteleri, aile yılmazlığı için koruyucu faktörlerdir. Aile aktivitelerine ilişkin veriler, görüşmeye başlanılmadan önce aileler için hazırlanmış olan demografik bilgi formundan elde edilmiştir. Ailelerin birlikte yaptıkları aktivitelerin betimsel sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

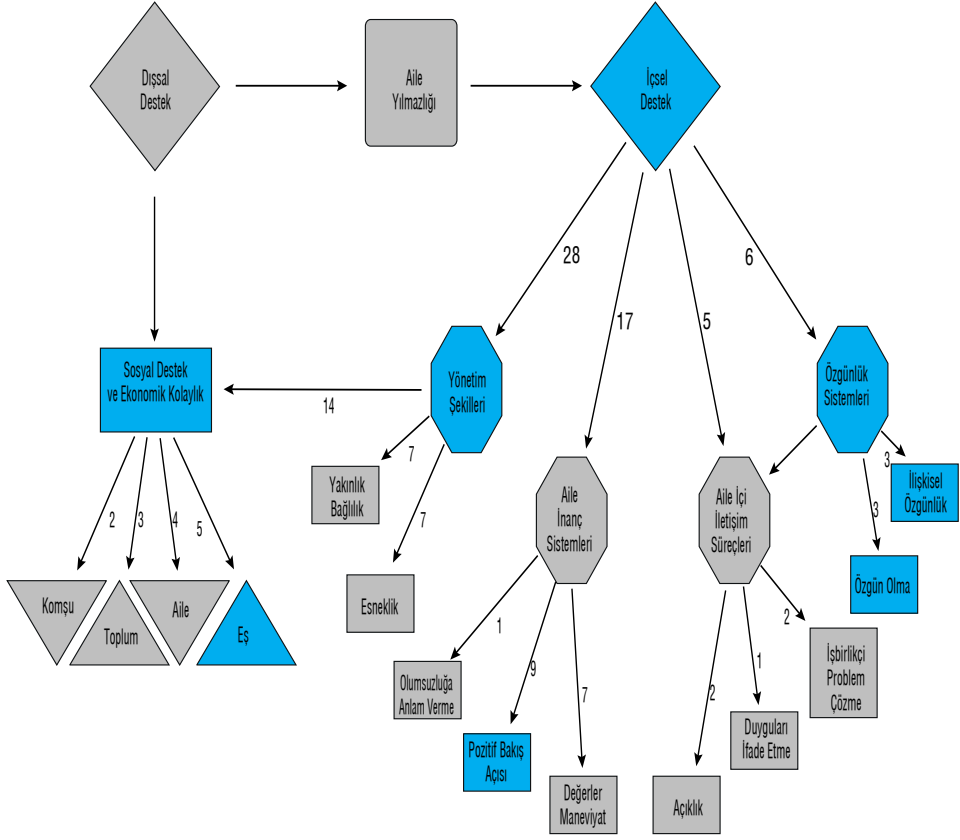
Kategoriler	Alt Kategoriler
Aile İnanç Sistemleri	Olumsuzluğa Anlam Verme
	Pozitif Bakış Açısı
	Değerler ve Maneviyat
Yönetim Şekilleri	Esneklik
	Bağlılık
	Sosyal Destek
Aile İçi İletişim Süreçleri	Açıklık
	Duyguları İfade Etme
	İşbirlikçi Problem Çözme
Özgünlük Sistemleri	Özgün Olma
	İlişkisel Özgünlük

Tablo 1: Aile Yılmazlığına İlişkin Kategoriler ve Alt Kategoriler

Tablo 2’de verilen aile aktiviteleri dışında, ailelerin %16.6’sı birlikte pikniğe gitme, seyahat etme, yine ailelerin %16.6’sı birlikte yürüyüş yapma ve bir kişide %8.3’ü de şarbone eğitime katıldıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte ailelerin birlikte en çok yaptıkları aktivitelere bakıldığında bunların sırasıyla, (1) birlikte dini bayramlarda akrabaları ve komşuları ziyaret etme, (2) akşamları birlikte televizyon izleme, (3) aile üyelerinin doğum günlerini kutlama-misafirlğe gitme, (4) birlikte akşam yemeği yeme, birlikte haftasonu kahvaltı yapma ve alışveriş yapma gelmektedir.

Etkinlikler	Frekans	%
Birlikte dini bayramlarda akrabaları ve komşuları ziyaret etme	12	100
Akşamları birlikte televizyon izleme	11	91.7
Aile üyelerinin doğum günlerini kutlama	10	83.3
Misafirlğe gitme	10	83.3
Birlikte akşam yemeği yeme	9	75
Birlikte haftasonu kahvaltı yapma	9	75
Alışveriş yapma	9	75
Birlikte çocuğun eğitimiyle ilgili toplantılara katılma	8	66.7
Sinemaya gitme	1	8.3

Tablo 2: Aile Aktiviteleri

Şekil 1: Pozitif Aile Yılmazlık Modeli

Yapılan içerik analizi sonucuna göre, aile yılmazlığına ilişkin içsel ve dışsal koruyucu faktörler Şekil 1'deki model içerisinde tanımlanmıştır. Aile Yılmazlık Modeli içerisinde araştırmacılar tarafından modele eklenen özgünlük sistemleri de aile yılmazlık sürecine katkı sağladığı görülmektedir.

Şekil 1'de görüldüğü üzere, aile yılmazlık sürecine Walsh (1996) tarafından önerilen Aile Yılmazlık Modeli'ne dayalı olarak geliştirilen model içerisinde aile yönetim şekilleri, aile inanç sistemleri ve aile içi iletişim süreçleri aile yılmazlığına katkı sağlamaktadır. Ayrıca bu çalışma içerisinde aile içi ilişki süreçlerine, yönetim şekillerine, aile inanç sistemlerine katkı sağlayacağı düşünülen Özgünlük Sistemleri

eklenmiştir. Özgünlük sisteminin yani aile içerisindeki üyelerin sahip oldukları kendi özgünlükleri ve ilişki içerisindeki özgünlükleri karşılaştıkları kriz durumuyla başa çıkmalarına katkı sağlamaktadır. Aile içerisinde yılmazlığa katkı sağlayan içsel ve dışsal koruyucu faktörlere bakıldığında Şekil 1'de gösterilen frekans dağılımı ve kategorilere göre aile yılmazlık sürecinde en çok (1) yönetim şekilleri, (2) aile inanç sistemleri, (3) özgünlük sistemleri, (4) aile içi iletişim süreçleridir. Kategoriler içerisinde yer alan temalar dikkate alındığında aile yılmazlık sürecinde en fazla katkı dışsal koruyucu faktör olan sosyal destek olduğu görülmektedir. Bunu takiben ailelerin sahip oldukları pozitif bakış açısı gelmektedir. Sonrasında ise, ailenin sahip olduğu değerler / maneviyat, yakınlık/bağlılık ve esnekliktir. Aşağıda her bir kategori ve alt temalara ilişkin bulgular verilmiştir.

Kategori 1: Aile İnanç Sistemleri

Katılımcılara, aile içerisinde zor durumlarla baş etmede sahip oldukları bakış açısı ve bu başa çıkmada var olan maneviyatın etkisi sorulduğunda, olumsuzluğa anlam verme, pozitif bakış açısı, değerler ve maneviyata ilişkin cevaplar aile inanç sistemleri kategorisi içerisinde değerlendirilmiştir.

Aileler sahip oldukları pozitif bakış açısını yaşadıkları kriz durumundan güçlenip, yaşamlarına bunu yansıtmaya çalışmaktadır. Katılımcılardan yaşadıkları bu duruma ilişkin iyimser ($n=4$) ve geleceğe ilişkin umuta ($n=5$) sahip olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcı annelerden biri yaşadığı bu duruma ilişkin iyimser bakış açısını şu şekilde değerlendirmiştir. **A2:** *Ben hep artısını görmeye çalışıyorum. Eksi tarafından baktığımda işin içinden çıkamadım. O yüzden hep artısını görmeye çalışırım. Ben eşimle de çok paylaşıyorum. Biliyormusun şunu yaptı, bunu yaptı. Şunu söyledi. Böyle böyle oyunlar oynadı. Artısını görmeye çalışıyorum. Bir de çocuğu ben getiriyorum. Derslerine giriyorum başka hasta olan çocukları gördüğümde bakıyorum içlerinden en sağlıklı bizimki bana göre. Gördüğüm zamanda daha çok halime şükrediyorum.* Bu ifade, ailenin sahip olduğu iyimser bakış açısında inancının da bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Katılımcı annenin belirttiği bu ifade, annenin sahip olduğu iyimser bakış açısı sahip olduğu maneviyatla beraber yaşadıkları bu durumla başa çıkmalarında beraber katkı sağlamaktadır. Yine annelerden biri bu duruma ilişkin şu şekilde bir cevap vermiştir. **A3:** *Yani böyle bir şey var, umutla yaşıyorum. Umud olmadan değiştiremiyorsunuz ki. Ben azmediyorum.* Geleceğe dair umut, bireylerin içlerinde buldukları zor koşulları daha iyi üstesinden gelmelerinde oldukça önemlidir. Annenin sahip olduğu bu geleceğe dair umut, onun azmetmesine katkı sağlayan bir süreçtir aynı zamanda.

Katılımcıların ($n=7$) sahip oldukları dini inançların, özellikle engelli çocuğa sahip

olmalarından kaynaklanan yaşadıkları bu durumla başa çıkmada oldukça etkili olduğunu belirtmişlerdir. Sahip olunan maneviyata ilişkin katılımcı babalardan, **B1:** *Evet.. o konuda biraz manevi olarak yani inançsız biri olsa biraz daha farklı olurdu. Çocuğa zarar bile verebilirdi. Allah korusun tabi öyle bişey söz konusu bile olmaz. Bir anne ise;A1: Allah bize gerçekten. Bu kadar bu sürecimize. Yani biz sebeplere müracat ediyoruz. Çünkü cenabı allabta demiş. Sebeplere müracat edin ki ben vereyim. Elimizden geleni veriyoruz. Cenabı haktan gerçekten bizim için veriyor. Yavaş yavaş adımlarla da olsa onu görüyorum. Yani benim çocuğumla ilk başta kasılmaları falan yoktu. Sonraları çıktı bazı problemlerimiz. Ben ona göre yol katediyoruz. Eşimin dediği gibi inanç olmasa olmaz yani.* Katılımcıların sahip oldukları maneviyat duygusu onların bu durumu kabullenmelerine katkı sağlamaktadır. Çünkü, engelli bir çocuğa sahip olan aileler bu durumu kabullenmekte zorlanmaktadır. Kabullenme sağlandıkça başa çıkmada daha sağlıklı olabilmektedir.

Olumsuzluğa anlam verme aile yılmazlığı için önemli bir durumdur. Pozitif gelişim gösteren aileler, yaşadıkları olumsuzluklara rağmen buna ilişkin olumlu anlamlandırmalarda bulunmaktadır. Bu çalışma içerisinde, katılımcı babalardan biri yaşadıkları bu duruma ilişkin, **B2:** *İnsanlar güçlü olacaklar. Güçlü ve sabırlı olacaklar.* Şeklinde bir cevap vermiştir. Aileler, sahip oldukları kendi güçlerine odaklanarak yaşadıkları bu olumsuz durumu değerlendirmeyi olumlu duruma dönüştürmeye çalıştıklarının da bir göstergesidir.

Kategori 2: Yönetim Şekilleri

Ailenin sahip olduğu sosyal destek ve ekonomik kaynaklar, eşlerin birbirlerine yakınlık ve bağlılığı aynı zamanda yaşanan bu duruma olan esneklik, yılmaz aileye katkı sağlayan durumlardır. Ailelerin yaşadıkları bu durumla başa çıkmada çevresindekilerin ve toplumun destek sistemleri ve engelli çocuğun aile hayatına katılımıyla birlikte eşlerin birbirlerine olan yakınlıkları yada uzaklıklarına ilişkin cevaplar yönetim şekilleri kategorisi içerisinde değerlendirilmiştir.

Bu çalışma içerisinde sosyal desteğin aile yılmazlığına çok fazla katkısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal destek kapsamında aileler, eşlerin birbirine olan desteklerinden ($n=4$), komşularının desteklerinden ($n=2$), toplumdaki kurum ve kuruluşların desteklerinden ($n=3$) ve akrabalarının desteklerinden ($n=5$) bahsetmişlerdir. Sosyal destek, aile yılmazlığını sağlayan dışsal koruyucu faktörler içerisinde yer almaktadır. Akrabalarından ve komşulardan daha çok çocuklarına bakım konusunda destek aldıklarını belirtmişlerdir. Alınan bakım konusunda destek bile anne-babaların komşuları ve akrabaları tarafından engelli çocuklarının kabul edildiğini düşünmektedirler. Aileler en çok diğerleri tarafından kabul edilmemekten dolayı

üzüntü ve kaygı yaşamaktadırlar. Ancak yakın çevredekilerin kabulü ailelerin bu durumla daha olumlu başa çıkmalarında etkili olduğunu göstermiştir. Bir anne, ailelerinden aldığı sosyal desteği şu şekilde ifade etmiştir. **A2:** *Evet, bakım konusunda yardımcı oluyorlar. Ya bizim ikiz olduğu için şöyle bir desteği oldu. Benim kendi ailem için. Birini anneme ya da kızkardeşime bırakıp Eylülün doktor işleriyle ya da özel işleriyle. Komşularının desteğinden ise bir baba şöyle bahsetmiştir, **B1:** *Eylülün seven komşularımız çok fazla. Gelip alıp gidiyorlar. Oynayıp geri getiren çok fazla veya işim olduğunda onu alıp gidiyorlar. Yani bir iki saat acıktığımda getirirler.**

Ailelerin, toplum tarafından aldıkları destek daha çok çocuklarına sağlanan eğitim olanaklarıyla ilgilidir. Babalardan biri bu durumu şöyle belirtmiştir: **B4:** *Yani. Ben emniyet personeliyim. Yaklaşık işte haftada iki saatte emniyet karşılıyor. 4 saate çıkıyor. Mesela sorduk daha önce. Devlet iki saat veriyor. İki saat kendim özel olarak almak istediğimde baya bir külfetti. En kötü ihtimalle 500 aylık. Bunu da her aile karşılayamaz. 4 saat bunun için yeterli oluyor. Hem mesleğimden dolayı dört saat haftada eğitim vermiş oluyorlar. Bu da çocuğumu çok iyi yere getireceğine inanıyorum.* Toplum tarafından alınan destek engelli çocuğa sağlanan olanaklar, ailelerin çocuklarının gelişimi için bir umut kaynağı olmaktadır bu durumda ailelerde pozitif bir inanç oluşmasını sağlamaktadır.

Eşlerin birbirlerine olan desteği ve durum karşısında birbirlerinden uzaklaşmayıp yakınlıklarını, bağlılıklarını korumaları aile yılmazlığı için önemlidir. Ailelerin yaşadıkları bu durum karşısında birbirlerine bağlılıkları ve yakınlıkları ($n=7$) onların bu durumun üstesinden gelmelerinde yardımcı olmuştur. Babalardan eşiyile arasında bağlılığını yaşadıkları bu durum karşısında arttığını şu şekilde ifade etmiştir: **B4:** *Uzaklaştırdığımı sanmıyorum da. Daha çok bağladı. Sonuçta ortak noktamız oldu. Ortak paylaşımımız oldu. Aynı sıkıntıyı beraber yaşadığımız için daha çok bağladığımı düşünüyorum.* Yine eşlerden biri birbirlerinden aldıkları desteği ise şöyle ifade etmişlerdir: **B3:** *Tabi. Yani birbirimize destek olmaya çalışıyoruz. Ben olmadığım zaman o, o olmadığı zaman ben üzerine düşmeye veya destek olmaya çalışıyoruz. Hem birbirimize hem de çocuğa.* Katılımcıların vermiş olduğu cevaplar, eşlerin birbirlerine olan destekleri bağlılıkları ve yakınlıklarını artırmış olduğu ve yaşadıkları bu olumsuzluğun üstesinden gelip pozitif gelişim göstermeleri açısından önemli olduğu görülmektedir.

Uyum yeteneği, değişim için aile sisteminin yeteneğini ve esnekliğini yansıtır. Bu elementler bu alan içerisinde: kendine güveni, kontrol, disiplin ve görüşme tarzını ifade eder. Aile içerisindeki üyelerin yaşadıkları bu duruma ilişkin birbirlerine karşı esneklikleri, kendilerini kontrol etmeleri yılmazlık sürecine katkı sağlamaktadır. Katılımcı babalardan biri yaşadıkları bu durumun üstesinden gelmede sahip oldukları kişisel kontrolü şu şekilde ifade etmiştir: **B5:** *Oto-kontrollerimiz daha fazla kendimize*

*karşı.*Yine aile içerisinde katılımcı babaların hepsi yaşadıkları bu duruma ilişkin aile içerisinde annenin daha kolay uyum sağladığını belirtmişlerdir. Böylelikle annenin uyum sağlaması, onların da bu durumla daha rahat başa çıkmasında katkı sağladığını da düşünmektedirler.

Kategori 3: Aile İçi İletişim Süreçleri

Ailenin yaşadığı kriz durumu, aile içerisindeki iletişim süreçlerinin bu durumu zorlaştırması ya da kolaylaştırması açısından önemlidir. Bir engel durumu karşısında eşlerin ve ailedeki diğer üyelerin birbirlerine açıklıkları, olumlu olumsuz yaşanan duyguların ifade edilmesi ve kriz durumlarında birlikte işbirliği içerisinde problem çözmeleri ve karar vermeleri önemlidir ve bunlar aile içi iletişim süreçleri içerisinde değerlendirilir. Eşler birbirlerine karşı açık, net ve duygularını ifade edebildiklerini belirtmişlerdir ($n=2$). Örneğin katılımcı annelerden biri bu durumu; **A5:** *Biz eşimle her şeyi konuşarak hallediyoruz. Sürekli birbirimize destek oluyoruz. Çocuğumun problemlerini çözmeye çalışan biziz. Eşimin ailesi problemlerden çok bir haberdar değil. Ailelerimiz farklı şebirlerde. Dediğim gibi en çok birbirimize destek olarak, konuşarak.. birbirimize nasıl diyim, geçecek, halledeceğiz, yapıcak diyerek...* Annenin vermiş olduğu bu cevaptan da anlaşılabilceği gibi, eşlerin birbirlerine duygularının açık ve net olması, birbirlerini anlamaları yaşadıkları olumsuzluk karşısında birbirlerine destek olmalarına da neden olmaktadır.

Yılmaz aileler, zor zamanlarda aile içerisinde pozitif tutumu korumaya devam ederler. Yaratıcı bir şekilde problemlerini çözerler ve kendi yaşamlarındaki zorluklarla etkili bir şekilde başa çıkarlar. Katılımcılar, aile içerisinde birbirlerine destek olduklarında, yaşanan bu duruma daha uyumlu bir şekilde yaklaştıklarında ve sahip oldukları pozitif bakış açıları onların aile içerisinde daha fazla işbirliği içerisinde problem çözmelerine katkı sağlamaktadır.

Kategori 4: Özgünlük Sistemleri

Bireylerin sahip oldukları özgün benlik durumları ve eşlerin ilişki içerisindeki özgünlükleri yılmazlık sürecine katkıda bulunmaktadır. Bireyin gerçekten sahip olduğu duygu, düşünce ve değer yargılarına göre davranışta bulunması ve kendiliğini koruyarak ilişkisini sürdürmesi önemlidir. Babalardan biri çocuklarının kendi aile yaşamlarına katılımıyla birlikte ilişki içerisinde kendileri olmaya devam ettiğini şöyle belirtmişlerdir: **B2:** *Biz kendimizdik. Bu varken de kendimizdik. Özümüz aynıydı. Bundan sonra da değişmedi.* Bir baba ise kendi özgünlüğünü şu şekilde ifade etmiştir: **B3:** *Valla ben... Olduğum gibiyim biç Eylül'den önce nasılsam Eylül'den sonra da.*

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışma engelli çocuğa sahip aile yılmazlık sürecini belirlemeye yönelik gerçekleştirilmiştir. Çalışma içerisinde engelli çocuğa sahip olan ailelerin yılmazlık kaynakları derinlemesine ele alınmıştır. Engelli çocuğa sahip olan ailelerin yılmazlıklarına en büyük etken sosyal destek kaynaklarıdır. Yılmazlıkta, sosyal destek dışsal koruyucu faktörler içerisinde yer almaktadır. Toplumdan, komşulardan, akrabalarından ve eşlerin birbirine olan destek süreçleri ailelerin bu durumla daha sağlıklı başa çıkıp pozitif gelişim göstermelerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Destekleyici bir aile çevresi, yüksek düzeyde bağlılığı artıracaktır ve ailenin daha başarılı bir şekilde uyum sağlamasını kolaylaştıracaktır. Literatürde de engelli çocuğa sahip olan ailelerde sosyal destek kaynaklarının artmasının, aile uyumunu arttırdığına dair araştırma bulguları bulunmaktadır (Henderson ve Vandenberg, 1992). Bristol (1994), sosyal destek kaynağı güçlü olduğunda annelerin daha az depresif semptomlar gösterdiğini, daha mutlu evliliklerinin olduğunu ve otistik çocuklarını daha çok kabul ettiklerini belirtmişlerdir.

Mullin ve Arce (2012), yoksulluk riskiyle karşı karşıya kalan ailelerin yılmazlıklarını inceledikleri çalışmada desteğin aile yılmazlığında önemli olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle de iki tür destekten söz etmişlerdir. Bunlardan birincisi, aile içerisindeki destek, ikincisi ise toplum tarafından alınan destektir. Yılmaz ailelerin çoğu, aile dışındaki sosyal yapılardan nasıl destek alacaklarını bilirler. Yılmazlık gösteren aileler hem destek alırlar, hem de verirler. Aile içerisinde aile desteği, pozitif aile inançları ve eylem birlikte çalıştığında aile zorluklarla karşı karşıya kalındığında güçlü bir aile hissi verir. Germain ve Bloom (1999), aile ile çevre arasında iyi bir şekilde uyum varsa, ailenin daha yılmaz olacağını belirtmişlerdir. Toplum bağları / sosyal bağlar düşük gelirli ailelerin amaçlarını başarmada ihtiyaç duydukları yardımı almalarında etkili bir stratejidir. Özellikle ailelerin komşularıyla ilişkileri iyi olduğunda, aileler kendilerini genellikle toplum içerisinde daha güvenli hissetmektedirler (Furstenberg ve diğ., 1999). Bu güven ve aitlik hissi düşük-gelirli aileler arasında daha yaygındır ve bu durum çocuklar ve ailedeki yetişkinlerde daha fazla yılmazlığa katkı sağlamaktadır (Bowen, Richman ve Bowen, 2000).

Bu çalışmanın bir diğer sonucu ise dışsal koruyucu faktör olan sosyal desteğin aile yılmazlığına katkısının fazla olmasıyla birlikte, ailenin sahip olduğu maneviyat ve pozitif bakış açısı bu süreçte ailenin pozitif gelişim göstermesi üzerinde önemlidir. Bayat (2007), otistik çocuğa sahip olan ailelerin yılmazlıklarını ele aldıkları çalışmada aile bağlılık ve yakınlığının, engelliğe yükledikleri pozitif anlam oluşturma ve maneviyat ve kişisel gelişimi ele almışlardır. Araştırmanın sonucuna göre ise; engelliğe ilişkin pozitif anlam oluşturma, bir aile olarak birliktelik ve yakınlık, sahip olunan

maneviyat gücünün ailelerin yılmazlıklarına katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Klerk ve Greeff (2011), görme engelli çocuğa sahip olan ailelerin yılmazlıklarını ele aldıkları çalışmada ailenin sahip olduğu tutumların, kader/ dini inancın ve yakınlığın onların yılmazlıklarına etki eden içsel koruyucu faktörler olduğunu belirtmişlerdir.

Maneviyat, ailelerin stresli durumların üstesinden gelmesini, anlamalarını ve aile birliğini sağlamaktadır (Defrain, 1999). Aile maneviyatında meta-analiz çalışmaları, aile içerisinde dinin baskın faktör olduğunu, ailelerin %95'in dinle yakın ilişki içerisinde olduğunu belirtmişlerdir (Mahaney, Pargament, Tarokeshwar&Swank, 2001). Bu çalışma içerisinde de ailelerin maneviyatında dinin büyük bir etkisi olduğu görülmüştür. Aile üyeleri dini inançlarından dolayı bu durumu daha kabullenip, çocuklarına daha da çok sahip çıkmaktadırlar.

Walsh (1998), aile yılmazlığı için iletişimde üç önemli ögeyi vurgulamıştır: açıklık, açık duygusal ifade ve iş-birlikçi problem çözme. İletişimde açıklık, netliği ve tutarlı mesajları vurgular. Açık ve dürüst iletişim aile üyeleri arasında temeldir. İletişimin açıklığı duyguların anlaşılmasına, rahat bir şekilde ifade edilmesini sağlar. Aile üyelerinin ilişkisel özgünlükleri, aile içerisinde ilişkisel sürece olumlu bir katkı sağlamaktadır. İlişkisel özgünlük, aile içerisindeki üyelerin birbirlerine karşı dürüst, gerçekçi olmalarını sağlar. Böyle bir ortam içerisinde aile, karşılaştığı zorluklarla başa çıkmada daha çok birlik ve beraberlik içerisinde olacaktır. Bu çalışma içerisinde, aile üyelerinin hem kendi özgünlükleri hem de ilişkisel özgünlükleri aile yılmazlığına katkı sağlamaktadır. Bu bulgu, yılmazlıkta sosyo-kültürel bir yapı içerisinde nasıl işlendiğinin anlaşılmasına da katkı sağlamaktadır.

Aile yılmazlığı içerisinde aile esnekliği önemlidir. Aile içerisinde esneklik, diğer aile üyelerinin ihtiyaçları karşılandığında ve ihtiyaçlara cevap verildiğinde artmaktadır. Açık bir esnekliğin olmayışında ailelerin duygusal bir katılık yaşadıkları görülmektedir (Cohen, Slanim, Finzi ve Leicentritt, 2002). Bu çalışma içerisinde de aile üyelerinin esnekliği, onların uyumunu ve kendilerine ilişkin kontrolü artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Böylelikle aileler, stres ya da kriz durumunun daha kolay üstesinden gelebildikleri görülmektedir.

Aile içerisinde birlikte yapılan etkinlikler, aile içi koruyucu faktörlerdir. Bu çalışma içerisinde eşlerin birlikte yaptıkları aile içi aktivitelerin fazla olduğu bulunmuştur. Birlikte yapılan aile aktiviteleri, aile üyelerini birbirlerine yakınlaştırır ve aile içi bağlılığı artırmaktadır. Hutchinson ve diğ. (2007), yılmaz aileler içerisinde yapılan aile aktivitelerinin aile yılmazlığına toplumsal başa çıkma, ilişki sürdürme, gelişmeye uyum sağlama açısından bir işleve sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Bu araştırmanın genel olarak sonuçlarına bakıldığında, aile yılmazlığına ilişkin Türk

kültürüne özgü aile yılmazlığına ilişkin önemli bilgiler saptanmıştır. Özellikle de, aile yılmazlığın kültürel boyutunda sosyal desteğin, maneviyatın, pozitif bakış açısının bu sürece katkısının büyük olduğu görülmüştür. Nitel araştırmalarda amaç belli bir olgunun derinlemesine anlaşılmasını sağlamak olduğu, geniş bir örnekleme temsil etmediği ve seçilen yöntem yapılan çalışmaya özgü olduğu için nitel araştırmanın genellenebilirliğini düşürmektedir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, 2012). Bu genellenebilirliğinin düşük olması araştırmanın bir sınırlılığı olarakta görülebilir. Aynı zamanda çalışmanın bir diğer sınırlılığı ise, yalnızca engelli çocuğa sahip olan aileler üzerinde gerçekleştirilmesidir. Genellenebilirliği düşük olmasına rağmen sonuçların Türk kültüründe yılmazlığı derinlemesine ele alması bakımından önemli olduğu değerlendirilmektedir. Bundan sonraki aile yılmazlığına ilişkin yapılacak araştırmalarda, engelli çocuklarla çalışırken engel türüne göre ayrı olarak aile yılmazlığının ele alınması, içsel ve dışsal süreçlerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışma aynı zamanda, Türk kültürüne özgü geliştirilecek Aile Yılmazlık ölçüm araçlarının geliştirilme sürecine de katkı sağlayacağı beklenilmektedir. Bununla birlikte ailelere sunulacak psikolojik danışma hizmetlerinde, müdahale programı sağlamada özellikle ailelerin başa çıkma, pozitif gelişimlerine yönelik müdahale programların hazırlanmasında da yardımcı olacağı beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Bayat, M. (2007). Evidence of resilience in families of children with autism. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51(9), 702-714.
- Black, K. and Lobo, M. (2008). A Conceptual Review Of Family Resilience Factors. *Journal of Family Nursing*, 14(1); 33-55.
- Bowen, G. L., Richman, J. M. & Bowen, N. K. (2000). Families in the context of communities across time. In S. J. Price, P. C. McKenry, & M. J. Murphy (Eds), *Families across time: A life course perspective* (pp. 117-128). Los Angeles, CA: Roxbury Publishers.
- Bristol, M.M. (1984). Family resources and successful adaptation to autistic children. In E. Schopler & G.B. Mesibov (Eds.), *The effects of autism on the family* (pp. 289-310). New York: Plenum.
- Cohen, O., Slonim, I., Finzi, R., Leichtentritt, R. D. (2002). Family Resilience: Israeli Mothers' Perspectives. *The American Journal of Family Therapy*, 30, 173-182.
- DeFrain, J. (1999). Strong families around the world. *Family Matters*, 53, 6-13.
- Figley, C. R. (1989). *Helping traumatized families*. San Francisco: Jossey-Bass/Henderson, D. & Vandenberg, B. (1992). Factors influencing adjustment in the families of autistic children. *Psychological Reports*, 71, 167-171.
- Germain, C., & Bloom, M. (1999) *Human behavior in the social environment: An ecological view*. New York: Columbia University Press.
- Goldman, B. M., & Kernis, M. H. (2002). The role of authenticity in healthy psychological functioning and subjective well-being. *Annals of the American Psychotherapy Association*, 5(6), 18-20.
- Hutchinson, S.L., Afifi, T., Krause, S. (2007). The Family that Plays Together Fares Better: Examining the Contribution of Shared Family Time to Family Resilience Following Divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, 46(3), 21-48.
- Kernis, M. H., & Goldman, B. M. (2006). A multicomponent conceptualization of authenticity: Research and theory. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 38, pp. 284-357). San Diego, CA: Academic Press.
- Klerk, H. & Greeff, P. A. (2011). Resilience in Parents of Young Adults with Visual Impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 414-424.
- Lee, I. Lee, E. O., Kim H.S., Park, Y. S., Song, M. & Park, Y. H. (2004). Concept development of family resilience: a study of Korean families with a chronically ill child. *Journal of Clinical Nursing*, 13, 636-645.
- Lopez, F.G. ve Rice, K. G. (2006). Preliminary Development and Validation of a Measure of Relationship Authenticity. *Journal of Counseling Psychology*, 53(3), 362-371
- Mahoney, A., Pargament, K. I., Tarakeshwar, N., & Swank, A. B. (2001). Religion in the home in the 1980s and 90s: A meta-analytic review and conceptual analysis of links between religion, marriage and parenting. *Journal of Family Psychology*, 15(4), 559-596.
- McCubbin, H. I., & McCubbin, M. A. (1988). Typologies of resilient families: Emerging roles of social class and ethnicity. *Family Relations*, 37, 247-254

- McCubbin, M. A., &McCubbin, H. I. (1993). Familiescopingwithillness: Theresiiliency model of familystress, adjustment, andadaptation. In C. B. Danielson, B. Hamel-Bissell, & P. Winstead-Fry (Eds.), *Families, health, &illness: Perspectives on copingandintervention* (pp. 21-61). St. Louis, MO: Mosby
- McCubbin, H. I., Thompson, A. I., &McCubbin, M. A. (1996). *Familyassessment: Resiliency, copingandadaptation: Inventoriesforresearchandpractice*. Madison: University of Wisconsin Publishers
- McCubbin, H. I., McCubbin, M. A. &Thompson, A. I. (1993). Resiliency in families: The role of familyschemaandappraisal in familyadaptationtoocrisis. In T. H. Brubaker (Ed.), *Familyrelations: Challenges for the future* (pp:153-177). Newbury Park, CA: Sage.
- McCubbin, M.A., Thompson,A.E., Thompson, A.I. &Futrell, J. A. (1999). *The Dynamics of Resilient*. – ThousandOaks, CA: Sage.
- Mullin, J. W., Arce, M. (2008). Resilience of FamiliesLiving in Poverty. *Journal of FamilySocialWork*, 11:4, 424-440.
- Olson, D. H. (1993). Circumplex model of maritalandfamilysystems: Assessingfamilyfunctioning. In F. Walsh (Ed.), *Normal familyprocesses*(pp. 104–137). New York: GuilfordPress.
- Patterson, J. M. (2002). IntegratingFamilyResilienceandFamilyStressTheory. *Journal of Marriageand Family*.64, 349-360.
- Plumb, Jennifer C., “TheImpact of theSocialSupportandFamilyResilience on parental stres in Familieswith a Child Diagnosedwith an AutismSpectrumDisordes” (2011). *Doctorate in SocialWork(DSW) Dissertations*. Paper 14.
- Rutter, M. (1987). PsychosocialResilienceandProtectiveMechanisms. *AmericanJournal of Orthopsychiatry*, 57, 316-331.
- Seligman, M. &Csikzentmibalyi, M. (2000). *Positivepsychology: An introduction American Psychologist*, 55, 5-14.
- Walsb, F. (1996). *Theconcept of familyresilience: Crisisandchallenge*. *FamilyProcess*, 35, 261-281
- Walsh, F. (1998). *Strengtheningfamilyresilience*. New York, NY: GuilfordPress.
- Walsh, F. (2002). *A familyresilienceframework: Innovativepracticeapplications*.
- Walsh, F. (2006). *Strengtheningfamilyresilience*(2nd ed.). New York: Guilford Publications.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Werner, E . E ., & Smith, R . S . (1989) *Vulnerable but invincible : A longitudinalstudy of resilientchildrenandyoungth* . New York: Adams, Bannister, Cox .